

VILÁGVÉGE UTÁN, NAGY ÁTKELÉS ELŐTT – AZ ÚTON

(Lányi András: *Karátson Gábor*. Karátson

Archívum Könyvek II. MANK – Kortárs Kiadó,

Szentendre – Budapest, 2022.)

„You can say the sun is shining if you really want to
I can see the moon and it seems so clear
You can take the road that takes you to the stars now
I can take a road that'll see me through
I can take a road that'll see me through.”

(Nick Drake: Road)

Mire kitisztult előttem, hogy a fentebbi Nick Drake-dalszöveg miért is lefordíthatatlan, már mantraszerűen annyit forgattam magamban, hogy a felpörgetett belső kerekök önkéntelenül rekedtek meg – még a szavak szintjén innen, valahol a kimondhatóság határmezsgyéjén; azon az eltérítő holtponton, ahonnan a fogalmazás kaptatóin botladozó írástudó, visszafelé bandukolva üres kézzel tér meg. S marad hallgatag. Holott mennyi mondanivalója akadna e kisebb halom szótorlasz láttán is, e dalt mantrázva tovább, amely immár az énekes nélkül is hallható... Mi történhetett *odafele*? Miféle messzeségbe tűnt a horizonton tornyosuló hágó, honnan szállt le a köd a fénylő tisztásra, ahol a sorközökben megpihent, mielőtt újból útnak indult?

Mikor – éppen a Karátson Gábor-féle *Tao te king*-fordítást és kommentárokat futva át – ráeszméltem, hogy Nick Drake *Road*-ja esetében egyfajta meditációs objektumról, *szellemi tárgyról* van szó, meglepődni sem volt időm, mert még korántsem láttam át a szitán. Egy idő után pedig – e monumentális fordítói munka enyhén szólva részleges mentális átrostálása közben – már csak felhomályosítani szerettem volna magamat; legfőképpen afelől, hogy miképpen bátorkodtam egy beatkorszakbeli különutas dalszerző megközelíthetetlennek tetsző világát a *tízezer dolog* közül pont Lao-ce ősi, nem

kevésbé külön bejáratú mikrouniverzumával összemosni. „Úgy képzelem, itt csak a művészet szolgálhat *analógiaként*; amely egyebet sem tesz, mint *viszszatér*, nem azért, hogy a szenvedést megörökítse, pláne nem, hogy örökkévalóvá tegye, s még csak azért sem, hogy a szép perceket tegye azzá. Épp csak a mozdulatot kutatja, ő sem ért; épp *csak úgy fordul, vissza-tér*.”¹ – igazolhatna vissza egy kontextusból kiragadott, jellemzően esszéisztikus Karátson-kommentár. Ha igazolásra szorulna az útravált/viszszatérő lelkület: a csodálkozás mozzanata.

Amint a *felfedezettlen úton* járó személyiséget, C. G. Jung nyomán pszichés élőlényként kezdjük kezelni,² már csak pár (bár igencsak nekirugaszkodott) lépést kell tennünk ahhoz, hogy egy szövetségsszervező-déshez is élő anyagként közeledjünk. Egy nemcsak *pszichomorf* elemekből felépülő, esetleg transzcendens „tények” összekapcsolódásaként tételezett, hanem elvonatkoztatás nélküli, a létezés evidenciaértékére emelt univerzális elmét tudva az olyan szellemi teljesítmények mögött (a teljesítmény e helyütt természetesen nem célorientált erő-kifejtést, mindinkább a teljesség ígézetében formálódó tartalmat, időtől megszabadított tartamot jelenthet), melyeket a mitikus gondolkodásmódhoz hasonlóan a magánszféra átlényegítő kitágításaként foghatunk föl. „...személyes sorsunkat nem érthetjük meg másként, mint a mitikus történetek és a bennük megjelenő kozmikus viszonylatok összefüggésében (...) Akár egy igazi beavatás során, Karátson Gábor életének minden megismert fordulópontja új jelentőségre tesz szert mint a megtett út egy-egy mérföldköve, amely a távol-keleti bölcselet forrásaihoz elvezette őt. Ha akarunk, történetében még a beavatási szertartás kötelező elemeire is ráismerhetünk: elszakadás szeretteinktől, bezártság, testi és lelki megpróbáltatások, elnémulás, az én megsemmisülésének rettenete (...) megmerítkezés vagy átkelés mitikus vizeken (a Duna erre a célra éppen megfelelő).”³ És hogy mi is lenne a megfelelő vezérfonal mindehhez, számomra sem egyértelmű; hiszen amit eddig felgombolyítottunk, jobbára csupán vissza- s előrefele vezethet: mondjuk Nick Drake-től a *Tao te kingen* keresztül Jungig és persze Karátson Gáborig – akár az élete végéig felfokozott aktivitással védelmeszt Dunával, mint élő szimbólummal toldva meg a gondolatsort; utólagosan akár Andrej Tarkovszkij költői montázsait is bevonva „víznemű” összképünkbe (miről is? az általuk végig járt *Útról?*), kapva-kapva a következő *Tao te king*-kommentáron: „Rommező is, vízpuhatag is a tao te king. »Romok és törmelékek fölött rohanó víz«, á la Tarkovszkij, a Stalker híres allegorikus képsorában, ha a képzavart el akarjuk kerülni.”⁴ Miközben fogalmunk sincsen, mi zajlik – ezen idővonalyszerű gondolatsorral, avagy eme asszociatív bakugrásokkal teli segédegyenesünkkel merőlegesen – *odalent*...

...vagyis abban a – felsorolt entitásokkal? fenoménekkal? valóság-
lemekkel? szellemképekkel? úton-útfélen *egybelátott* – már-már misztikus
merítkezésű pszichés élőlényben, aminek/akinek jelenléte, azon túl, hogy
az elmondottaknak némi személyességet kölcsönöz, egyben (talán
40 termékeny) kerékkötője is lesz a szakszerű könyvismertetésnek, így
bármiféle kritikának vagy méltatásnak is. Nincs más kiút, mint (Lányi
András könyvének apropóján, indíttatására) képet alkotni a polihisztorgya-
nús szerzőről: a képzőművészről, a regényíróról, a fordítóról, a gondolkodóról
és a mozgalmárról... E *képalkotás* azonban eleve problematikus egy olyan
korban (vagy inkább kollektív tudatállapotban), ahol a képzavar mint olyan
– nem csak verbális, avagy irodalmi deformálódásként, hanem mindennapos
valóságérezékelési vakfoltként – határozza meg világlátásunkat, világtalan-
ságunkat. „A képalkotás képességének megbetegedése – hát igen. Elfelej-
tettük, hogy a kép nem valami már előzetesen meglévőnek az újra-előállítás
(...) hanem annak a módja, ahogyan magunkra eszmélünk a látható és egy-
másra érzékeny dolgok egyetemes párbeszédének részeseként.”⁵ Karátson
Gábort az úgynevezett távol-keleti rejtelmekbe édesanyja avatta be az '56-
os ostromkarácsonyon... „ahol kínai »fametszeteket« rajzoltam a pincei
priccsen, megnyálazott tintaceruzával sima kis falapokra. (...) a »kínaiság«
– China fever – mélységes érzelmi és érzéki jelentőségre tett szert bennem
az első pillanattól fogva.”⁶ A 2015-ben eltávozott festő egykori műtermében
és otthonában 2018-tól lakásgyűjtemény nyílt, ahol a „látogató” (látást gya-
korló?) megtalálhatja azt az imázsamolyt is, amelyen térdelve a láttató rend-
szerint a képek alapozáshoz kezdett. (Anélkül, hogy alkotói aláatról,
szerzetesi munkamódszerről, az áhítatos figyelem és fegyelem mibenlétéről
szólnánk, a Lányi által is hangsúlyozott *művészi magatartás méltóságáról*
talán elég ennyi.) De mivel is tudunk saját képalkotásunk közben párbe-
szédbe lépni?

„A Lepel hitelességének állítása és tagadása annyira leköti az elemzők
figyelmét, esztétikai kvalitásait nemigen szokták észrevenni; s éppen ebben
a mai korban, a mi korunkban, midőn az emberkép léte és a műalkotás léte
egyszerre váltak kérdésesekké – midőn a kérdésesség katasztrófaja fölnyit-
hatta volna végre a kritikusok szemét!”⁷ – olvashatjuk a *Tao te king* helyen-
ként szélsőségesen szuverén Karátson-kommentárjai közt, amely furcsamód
bővelkedik nyugati (főként keresztény, azon belül is kifejezetten újszövet-
ségi) allúziókban. Vagyis a – Sári László Kelet-kutató kifejezésével – *fausti
ember* (tév)képzetei is helyet, s nem pusztán talpalatnyi földet kapnak a Ka-
rátson-féle látomásban, lamentációkban. A torinó lepel körüli kérdésesség
ily módon terjed ki Lao-ce ember- és világképbéli befogadásának, elsajátítá-
sának, átörökítésének kétességére, a fordítások szűkülő lehetőségeire. Maga
Karátson egyébként nem tartotta magát fordítónak a szó szoros értelmében,

sokkalta eltökéltebben hitt a művészi átformálás képlékeny kompilációinak kísérletszerű kifutásában, nemkülönben (ecsetvonásszerű) gondolatfutaminainak mérlegelő összetereelésében. Az a fajta *kiterjesztett perspektíva* tehát, amelyet (a tusfestészet technéjén kívül) legfőképpen Vajda Lajos kép- 41 kompozícióiból mentett át a képzőművészetbe, az ideológiákat nélkülöző ideák szintjén is megnyilvánulni látszik: azon az említett kommentárokat vagy művészetelméleti fejtegetéseket (ld. a *Miért fest az ember?* című emblemikus korai művét), regényszövegeket (kiváltképp az *Ulrik úr keleti utazása* című kétkötetes könyvét) létrehozó esszényelven keresztül, melyben:

„Sötét mélységekbe kell alászállnod a szóért.”⁸

Már csak ezért a meredélynek tűnő sötét mélységért is kell kétszer meggondolni, hogy az ember csak átlapozza-e a *Tao te kinget* vagy az ugyancsak áldozatos munkával, Karátson Gábor által napvilágra hozott *Ji kinget*⁹ anélkül, hogy átlapozott volna azokra az számszerűen jelöletlen, láthatatlanságukban mégis mérhetetlen súllyal latba eső oldalpárokra, melyeket magunktól (magunknak) kell kitöltenünk, mondhatni a „terepeken” „...mintha Schliemann otthon, önmagában kezdte volna kiásni a régi Tróját...”¹⁰ – tehetnénk hozzá Karátson szavait kölcsönözve. De a maga idejében anakronisztikusnak ható, elhelyezhetetlen, visszatekintve viszont váteszi nagyságú, felbecsülhetetlen léptékű és helyi-értékű Ady Endrét is felidézhetjük, mint e csapásirányok egykori úttörőjét: „A régi tussal nem irunk...”¹¹ (Hogyan is írhatnánk, ha már az a *valaki útravált belőlünk*, hogyha már az indulás pillanatában a saját nyomunkba ragad a lábunk?) Egy másik, saját, süket hazájában a pusztába kiáltó prófétát is visszhangozhatnánk, Jász Attila kortárs költő és fényműkás szócsövén¹² keresztül: „a világ ócska ponyva, nem festek rá többet” – Csontváry Kosztká Tivadar elhaló ekhói ezek, aki sugalmazott *napútját* bejárva, ám Karátson szerint rögeszmékkel terheltén vált a mindenkori magyar géniusz egyszerre tragikus és parodisztikus megtestesítőjévé. „Szimbolikus életet akart élni, amelybe a Csontváry-személyiség, a magyar nemzeti lét, az ősi és tiszta emberiség és az őt személyisége centrumában megszólító Hang (...) egybeesnek.”¹³ Mivel „(a) szimbólumban mindig marad valami rejtélyes, föloldhatatlan, magábanvaló”,¹⁴ kevésbé alkothatunk fogalmat arról, hogy az elme miféle határvidéken lettek kifeszítve Csontváry hatalmas (a legenda szerint végül majdnem kocsiponyvának eladott) vásznai; ahogyan arról is vajmi keveset tudhatunk meg, miképpen lehet mindez átfedésben, mondjuk mai magyar – ugyancsak magában való – rögválóságunkkal. Érdeemes talán azon is elgondolkodni,

hogy Karátson Gábor szerteágazó, műfaji kereteket feszegető életművének egyedülállóságát miért magánemberi egyedül-állósága, különcsége hitelesíti – a *megtett út* helyett – a legtöbbek szemében.

Egy helyen ezt Lányi András is pedzegeti,¹⁵ ám más hangsúlyok-
42 kal és aspektusból, hiszen ő gyakorta támogathatta a *Duna-mozgalom* fő aktivistájaként szervezkedő, a civil kurázsi képviselőjeként társakat maga mellé gyűjtő, esetenként politikusoknál közbenjáró, közszereplőként időről-időre felszólaló barátját. „Mi, dunások az ipari civilizáció válságába másoknál talán valamivel közelebbről beleláttunk, komp-ország kormányosainak igyekezetét pedig, hogy a másik partra ép bőrrel átevickéljenek, valamivel távolabbról és kevesebb lelkesedéssel szemléltük.”¹⁶ Karátson szemlélődő alkata (’56-ot követő börtönbüntetése, rendszerváltás utáni ökológiai harcai ellenére) mégiscsak az esztétikai létmód felé mutat, a morális vonatkozások tekintetében is. (Vö. „Az etika a látáson alapszik, az esztétikán...¹⁷; „Rengeteg jogi, közgazdasági és városrendezési vitát lehetne megspórolni a világban, ha az esztétikai szempontok méltó helyükre kerülnének a politikai döntéshozatalban.”¹⁸) A Lányi-könyvben felbukkanó *új antropológiai alapelv* – ami életvezetésében mindvégig meghatározta döntéseit, törvényszerűen befolyásolta művészi gesztusait – ennek ellenére némileg homályban marad, fogalmilag legalábbis kevésbé konkrét formulákkal fedhető le. ...lehet, hogy nekünk is jó volna, ha nem lennének annyira csiszolt és egyértelmű fogalmaink, szerintem így már lassan nem is lehet beszélni, ha minden fogalom teljesen érthető és világos, ugyanis ez biztosítja a tökéletes érthetlenséget.”¹⁹ Egyből más értelmet nyerhet így a bevezetőben általam is elővezetett „felhomályosítási” szándék... s értékelődhet át – ahogy talán egy-egy fordulóponton az Karátson esetében is történhetett – egy szinte körülírhatatlan bizonyossággá, valamiféle elhívás jegyében. (Aminek nyilvánvalóan csekély köze van a Csontváryt megszólító *Hanghoz* vagy bármiféle földöntúli „akusztikájú” elszólításhoz.) „Mintha minden errefelé vonzaná, mint egykor elődjét, azt a másik székelly zarándokot, aki »pénz és taps nélkül«, ahogyan Széchenyi írta, gyalogszerrel nekivágott Ázsiának...”²⁰ Vajon mit látott, mit értett meg Kőrösi Csoma Sándor a Himalája hágóíhoz közeledve? „Mint gyermekek nem versenyezhattünk vele a gyaloglásban. Ha egy domb tetejére feljutott, nem érte be ezzel, mert kíváncsi volt megtudni, mi van a második domb háta mögött s amazon túl is. S így néha beláthatatlan távolságokig elbarangolt.”²¹ Magam – bár a zanszkári Zangláig is elbarangoltam, ahol Csoma tibeti–angol szótára összeállításába kezdett – sem vele, sem Karátsonnal nem versenyezhetek. Legfeljebb fölkerekedhetek újra. Ha létezik még honnan és hova. „Bármerre vennéd útadat / Ma minden hely helyetlen” – figyelmeztet jó előre a *Ji king*.²²

Mi is történt (akkor hát képzeletben) *idefele*? Valamiféle elhívásnak engedve, pár lefordíthatatlan sorral indultunk neki a felfedezetlen útnak; a képzavart kerülve, tiszta képet alkotva(?) az éppen előttünk járóról (La-ce-ről, Karátson Gáborról, Tarkovszkijról, Kőrösi Csoma Sándorról, Csontváry Kosztka Tivadarról, Ady Endréről...) Ki tekintett, ki fordult, ki tért 43 ide vissza? Képirónk nem véletlenül beszél többes szám első személyben *Világvége után* című kötetének borítószövegében: „A hamis fény hátunk mögött marad; ami előttünk van, még ismeretlen. Egyelőre sötét. // Ilyesmi helyzet bizony megpörgeti az embert.”²³ *A Nagy Átkelés* – mint az emberiség túlzó kalandja²⁴ – mintha már sem előttünk, sem mögöttünk nem volna. Mintha minduntalan József Attila méla, néma tótja szállna alá a folyamon. Aki alámerül a szóért, azt csak még mélyebb sötétség várja. Ideje hát a mantrát újból eldúdolni: *Ha igazán akarod, mondd ki – s láthatod ragyogni a Napot...* A felpörgetett belső kerekék itt rekednek most meg. A Létkerék tovább forog.

¹ Lao-ce: *Tao te king* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor; szerk. Herner János). Q. E. D. Kiadó – Kláris Kiadó, Budapest, 2002. 164. o.

² „A felfedezetlen út olyan bennünk, mint egy pszichés élőlény, amit a klasszikus kínai filozófia »Taó«-nak nevez és egy olyan vízfolyáshoz hasonlít, amely kérlelhettelenül halad a célja felé. Taóban lenni befejezést, teljességet, betöltött rendeltetést, kezdetet és célt jelent, s a dolgokkal vele született egzisztenciális értelem teljes megvalósítását. A személyiség Tao.” (C. G. Jung: *A személyiség fejlődése*. Scolar Kiadó, Budapest, 2017. 172. o.)

³ Lányi András: *Karátson Gábor*. Karátson Archívum Könyvek II. MANK – Kortárs Kiadó, Szentendre – Budapest, 2022. 78., 94. o.

⁴ Lao-ce: *Tao te king* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor; szerk. Herner János). Q. E. D. Kiadó – Kláris Kiadó, Budapest, 2002. 274. o.

⁵ Lányi András: *Karátson Gábor*. Karátson Archívum Könyvek II. MANK – Kortárs Kiadó, Szentendre – Budapest, 2022. 60. o.

⁶ Karátson zsámolyán. Kurátori szemmel a Karátson Gábor-lakásgyűjteményről / Fajcsik Györgyi-interjú (készítette: Papp Máté). *Credo* evangélikus folyóirat, XXIV. évf., 2018/1–2.

⁷ Lao-ce: *Tao te king* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor; szerk. Herner János). Q. E. D. Kiadó – Kláris Kiadó, Budapest, 2002. 296. o.

⁸ Lao-ce: *Tao te king* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor; szerk. Herner János). Q. E. D. Kiadó – Kláris Kiadó, Budapest, 2002. 150. o.

⁹ *Ji king – A változások könyve I-III.* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor; szerk. Herner János). Kláris Kiadó és Művészeti Műhely, 2003.

¹⁰ Lao-ce: *Tao te king* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor). Q. E. D. Kiadó – Kláris Kiadó, Budapest, 2002. 284. o.

¹¹ Ady Endre: *Valaki útravált belőlünk* (Forrás: www.arcanum.com)

¹² Jász Attila: *Naptemplom villanyfényben* (Forrás: Naptemplom villanyfényben – JÁSZ ATTILA versregénye – CSONTVÁRY útján, 4., befejező rész – Irodalmi Jelen)

¹³ Karátson Gábor: Penéiél – Egy szimbolikus élet értelmezésének megkísértése (Csontváry Kosztka Tivadar), in Uő: *Világvége után*. konTEXTus könyvek, Cserépfalvi Kiadása, Budapest, 1993. 47. o.

¹⁴ Uo. 48.

¹⁵ Lányi András: *Karátson Gábor*. Karátson Archívum Könyvek II. MANK – Kortárs Kiadó, Szentendre – Budapest, 2022. 118. o.

¹⁶ Lányi András: *Karátson Gábor*. Karátson Archívum Könyvek II. MANK – Kortárs Kiadó, Szentendre – Budapest, 2022. 117. o.

¹⁷ Lao-ce: *Tao te king* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor; szerk. Herner János). Q. E. D. Kiadó – Kláris Kiadó, Budapest, 2002. 199. o.

44

¹⁸ Lányi András: *Karátson Gábor*. Karátson Archívum Könyvek II. MANK – Kortárs Kiadó, Szentendre – Budapest, 2022. 26. o.

¹⁹ Forrás: Cseresorozat NFM , Karátson Gábor : A Nagy Átkelés (A-kamera) - YouTube

²⁰ Lányi András: *Karátson Gábor*. Karátson Archívum Könyvek II. MANK – Kortárs Kiadó, Szentendre – Budapest, 2022. 94. o.

²¹ Kőrösi Csoma József (Sándor unokaöccsének), Duka Tivadar által lejegyzett emlékezése a Nemzet 1883. április 17-i számából – Baktay Ervin újraközlése, in Uő: *Kőrösi Csoma Sándor*. Talentum, Budapest, 1999. 30–31.

²² *Ji king – A változások könyve I-III.* (Kínaiból fordította és a kommentárokat írta: Karátson Gábor; szerk. Herner János). Kláris Kiadó és Művészeti Műhely, 2003.

²³ Karátson Gábor: *Világvége után.* kontEXTus könyvek, Cserépfalvi Kiadása, Budapest, 1993.

²⁴ Forrás: Cseresorozat NFM , Karátson Gábor : A Nagy Átkelés (A-kamera) - YouTube

